

PRĂBUȘIREA REGIMURILOR COMUNISTE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-EST *

MIHAI MANEA

Anul 1989 a marcat momentul prăbușirii regimurilor totalitare comuniste din centrul și sud-estul Europei. O uriașă explozie populară — îmbrăcând forme foarte diverse : lupta parlamentară, mari demonstrații de stradă, lupte sângeroase — a dus la demantelarea a ceea ce Alain Besançon numea „un imperiu al răului”¹. Aceasta a constituit începutul unei foarte lungi și spectaculoase evoluții de o profunzime, am-ploare și cu consecințe rar întâlnite. Acest moment a fost apreciat de numeroși istorici și analiști politici ca fiind asemănător importanței Marii Revoluții Franceze, mai ales că o strălucită coincidență a făcut ca în 1989 să se sărbătorească bicentenarul revoluției. Mai mult, o recentă lucrare publicată de către Alain Minc, considera că sfârșitul comunismului în 1989 a produs în lume „un șoc fără egal de la prăbușirea Imperiului Roman”².

La un moment în care se vorbește foarte intens de *neocomunism* sau *criptocomunism*, trebuie, desigur, să stăruim mai întâi asupra a ceea ce a reprezentat *comunismul*. Încercările sale de definire l-au prezentat drept 1) o ideologie politică, ce a accentuat pe proprietatea colectivă asupra pământului ; 2) un regim politic totalitar de stânga care s-a bazat pe rolul decizional al unui singur partid, dezvoltat în jurul liderului de partid, înconjurat de o aureolă mistică ; 3) o ideologie falimentară și o demagogie de joasă speță, ce a încercat să exploateze năzuința către bine și dreptate a popoarelor ; 4) un regim politic autoritar, un totalitarism economic, bazat pe crunte instrumente de reprimare ; 5) o doctrină total străină, dar impusă acestor zone ale Europei de către puterea imperială sovietică³.

* Studiul de față nu tratează evenimentele din România, ce vor constitui subiectul unui demers separat.

1. Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, București, Ed. Humanitas, 1993, p. 3.

2. Alain Minc, *Un nouveau Moyen Age*, Paris, Fayard, 1993. Introducere.

3. Vezi pe larg Robin Okey, *Eastern Europe 1740—1982*, London, 1982 ; Hugh Seton-Watson, *From Lenin to Khrushchew, The History of World Communism*, London, Boulder, 1985 ; Peter Calvocoressi, *World Politics since 1945*, New York, 1991 ; East Central Europe and the USSR, Ed. By Richard F. Staar, New York, 1991 ; Pierre Miquel, *Histoire du monde contemporain 1945—1991*, Paris, 1991 ; Thomas W. Simmons, Jr., *Eastern Europe in the Postwar World*, New York, 1991 ; Serge Bernstein, *Democraties, Régimes autoritaires et totalitarismes au 20e siècle, Pour une histoire politique comparée du monde développée*, Paris, 1992.

Născut ca o ideologie falimentară, comunismul a înregistrat, aşadar, în 1989 un răsunător eşec social-economic şi politic. Dar care au fost cauzele acestui eşec ? Ce a determinat aceste evenimente ? Pentru mulţi autori o importanţă deosebită a avut-o întâlnirea dintre M. S. Gorbaciov şi G. Bush din largul insulei Malta, la începutul lunii decembrie 1989⁴. Pentru alţii Gorbaciov a fost factorul decisiv⁵. S-a accentuat mult cooperarea între Ronald Reagan, Margaret Thatcher şi papa Ioan Paul al II-lea. S-a comentat, de asemenea, asupra rolului mijloacelor de mass-media ziare, reviste, televiziune, posturi de radio — Radio Libertatea şi Radio Europa Liberă, ce emit de la Munchen, fiind finanţate de Congresul S.U.A.

Fără îndoială că şi faptele de mai sus şi-au adus contribuţia la evenimentele din 1989. Ele au fost însă, întâi de toate expresia unei profunde crize a structurilor social-economice, politice, culturale şi morale a acestor state. În analiza lor trebuie pornit de la particularităţile de dezvoltare a fiecărei ţări, zisă comunistă, gradul represiunii politice şi rolul dizidenţilor, raporturile cu ceilalţi factori de putere — sindicatele, biserica, poziţia partidelor politice, încercările de reformare ale sistemului din interior. Căci, după cum scria Vaclav Havel în 1987 : „Totalitarismul este ceva ce trebuie îndurat înainte de toate. Este ceva invizibil de la distanţă. În sistemul nostru violenţa este mai degrabă spirituală... Cu alte cuvinte ascunsă, camuflată. Viaţa aici pare normală celor de afară...”⁶.

Regimurile comuniste au fost impuse de Armata Roşie şi au aflat ulterior slujitori obedienţi în mediul local. Sub lozinca absurdă a luptei de clasă, ce se ascutea, ele s-au sprijinit pe partidele comuniste, forţele armate şi organele de represiune politică — KGB — URSS, Stasi — RDG, AVO — Ungaria, Securitate — România, UB — Polonia, StB — Cehoslovacia.

Bazate de cele mai multe ori pe elemente carieriste şi aventuriere partidele comuniste au promovat deschis abuzul de putere, centralizarea politică excesivă, formalismul în gândire. În spatele sloganului „rolului conducător al partidului” s-a ascuns un grup elitist, o nomenclatură foarte ambiţioasă, fără un orizont clar, care a rupt partidul de marea masă a populaţiei, de orice norme elementare de conducere democratică, transformându-l în „partidul demiurg”⁷. Criza de conducere a partidului a fost determinată de menţinerea pentru o lungă perioadă de timp a „gerontocraţiei politice”, ce dorea să-şi păstreze autoritatea,

4. Titu Georgescu, *România în istoria Europei secolului XX, 1945—1990*, Bucureşti, Ed. Hyperion XXI, 1992, p. 6.

5. Vezi şi *Foreign and Domestic Policy in Eastern Europe in the 1980's, Trends and prospects*, Ed. by Michael J. Sodaro and o., New York, 1988 ; Karen Darwisha, *Eastern Europe, Gorbachev and Reform, The Great Challenge*, Cambridge 1990 ; Gail Sheehy, *The Lives of Mikhail S. Gorbachev, The Man who changed the world*, New York, 1990 ; David Remnick, *Lenin's Tomb, The Last Days of the Soviet Empire*, New York, 1993.

6. Zbigniew Brzezinski, *Marele eşec, Naşterea şi moartea comunismului în secolul XX*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1993, p. 112.

7. Francois Jejtö, Ewa Kulesza Mietkowski, *La fin des democraties populaires, Les chemins du post-communisme*, Paris, Le Seuil, 1992, p. 43.

privilegiile de putere. Imobilismul politic, osificarea structurilor de putere, echilibrul fragil între conducere și masele populare a dus la adâncirea masivă a clivajelor sociale, încât reformismul „de sus” se împletea cu nemulțumirea „de jos”, ducând la numeroase explozii sociale⁸.

Economia comunistă a urmat drumul: reformă, criză, faliment⁹. Ea a fost marcată profund de rămânerea în urmă din punct de vedere tehnologic și științific, încât lumea comunistă a pierdut practic cursa pentru întâietate economică militară și tehnico-științifică, ceea ce a avut efecte dezastruoase. La 14 noiembrie 1958 Nikita S. Hrușciov declara emfatic la Academia Militară din Moscova că „într-o perioadă de... cinci ani după 1965, nivelul de producție al Statelor Unite... va fi egalat și depășit. Astfel, atunci, și poate chiar mai devreme U.R.S.S. va fi pe primul loc în lume în ceea ce privește producția atât în volum absolut, cât și per capita, ceea ce îi va asigura standardul de viață cel mai ridicat din lume”¹⁰ Festivismul marcat din cuvântările majorității liderilor comuniști era infirmat însă de realități numai peste trei decenii¹¹.

Produsul	SUA	Piața comună	Japonia	URSS
Computere mari per mil. pop./1983	96.500	23.400	16.900	3.040
Computere mici per mil. pop./1983	1 milion	240.000	70.000	22.000
Roboți industriali	44.700	51.877	67.435	3.000

S-a adăugat menținerea izolării economice a unor state, efectele recesiunii economice mondiale și mai ales al crizelor petrolului, fricțiunile între unele state, limitele fostului CAER și paritatea schimburilor comerciale. Una din trăsăturile regimurilor comuniste a fost violența și teroarea mergând până la crima organizată la nivel de stat. Conform unor statistici, se apreciază la peste 500 000 de persoane numărul victimelor regimurilor comuniste din Europa de Est¹². În urma epurărilor staliniste au pierit în U.R.S.S. între 20—30 milioane de oameni¹³. În China revoluția culturală „a însemnat” 2 milioane de persoane supuse reeducării și 3 milioane persoane executate¹⁴. La 1 ianuarie 1951 în gulagul stalinist erau închise pentru „activități contrarevoluționare” 579878

8. Vezi și Pavel Tigrid, *Révoltes ouvrières à l'Est 1953—1981*, Bruxelles, 1981.

9. Vezi pe larg Włodzimierz Brus, *Histoire économique de l'Europe de l'Est*, Paris, 1986.

10. Zbigniew Brzezinski, *op. cit.*, p. 56.

11. *Ibidem*, p. 40.

12. Florin Mătescu, *Holocaustul roșu*, București, 1993, p. 19.

13. Johnathan Lewis, Philip Whitehead, *Stalin, A Time for Judgement*, London, Thames and Hudson, 1990, p. 2.

14. Roger Faligot, Rémi Kauffer, *Serviciul secret chinez*, București, Ed. Nemira, 1993, p. 194—195.

persoane¹⁵. Represiunea se împletea cu mizeria materială și morală, condițiile grele și standardul de viață foarte scăzut. În același timp de-
turnând ideea socialistă de la direcția sa originală¹⁶, naționalizând și
confiscând în folosul propriu tradițiile istorice, regimurile comuniste
au minat din interior gândirea marxistă intrată practic în criză, odată
ce nu putuse identifica și surprinde rapidele evoluții din societate. Bi-
serica s-a numărat, în special în Polonia și R.D.G. printre instituțiile
ce au contestat vehement regimul communist. Acțiunea sa a fost întă-
rită odată cu alegerea la 2 octombrie 1978 al lui Karol Wojtyła, cardinal
de Cracovia, drept papă sub numele de Ioan Paul al II-lea. Intelectu-
alii s-au angajat și ei în depășirea regimurilor comuniste manifestându-și
permanenta opoziție față de marxism și alimentând rândurile diziden-
ților. Printre aceștia menționăm în Albania pe Ismail Kadare, în Ce-
hoșlovacia pe Vaclav Havel, Milan Kundera, Jan Patocka, în Ungaria
pe Janos Kis, Gyorgy Konrad, în U.R.S.S. pe A. Soljenitin, Vladimir
Bukowski, Andrei Sakharov, în R.D.G. pe Christa Wolf, Wolf Biermann,
în Iugoslavia pe Milovan Djilas, în Polonia pe B. Geremek, Jacek Kuron,
K Modzelewski, în România pe Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Doina
Cornea, Mihnea Berindei, Andrei Pleșu și mulți alții.

Europa centrală și de sud-est a fost, în fapt, punctul nevralgic al
modificărilor politice de după cel de al doilea război mondial. Politica
ezitantă și plină de inconștiență a S.U.A. și Marii Britanii a lăsat aceste
zone ale Europei practic pradă expansiunii comunismului. Inaugurată
la Teheran în 1943 pentru Polonia, politica „sferelor de influență”¹⁶ a
prins contur pentru Europa de sud-est prin „acordul de procentaj” din
octombrie 1944 de la Moscova¹⁷.

Țara	URSS	SUA Marea Britanie
Grecia	10%	90%
România	90%	10%
Iugoslavia	50%	50%
Ungaria	50%	50%
Bulgaria	75%	25%

Acordul a fost întărit în februarie 1945 prin conferința de la Ialta¹⁸.
Ea a devenit simbolul abandonării de către aliații occidentali a estului
Europei și a marcat începutul crizei în relațiile dintre cele două supra-
puteri: U.R.S.S. și S.U.A. În același timp, ea a fost preludiul utilizării
unor noi termeni, ulterior consacrați în limbajul de specialitate, precum:
blocul sovietic, Războiul Rece, ș.a.

15. „Sociologiceskie Issledovaniia”, nr. 7/1991, p. 10.

16. Radu Florian, *Prăbușirea dictaturilor est-europene și alternativele istoriei*,
București, Noua Alternativă, 1993, p. 13—35.

17. Gale Stokes, *From Stalinism to Pluralism, A Documentary History of the
Eastern Europe 1945—1990*, New York, 1991, p. 31—32; vezi și Martin McCauley,
The Origins of the Cold War, London, New York, Longman, 1987, p. 98—99.

18. Gale Stokes, *From Stalinism...*, p. 13—18.

Începând cu anul 1945 statele Europei de răsărit și parțial, a celei centrale, au fost supuse total, pe cale violentă, U.R.S.S.-ului. Astfel s-a desfășurat procesul de comunizare prin care puterea politică a fost preluată de firavele partide comuniste, sprijinite de către sovietici, adversarii politici au fost lichidați fără milă, s-a trecut la instaurarea unui control rigid asupra economiei, cultura națională a fost falsificată fiind subordonată intereselor politice.

În 1946 Churchill declara, într-un discurs la Fulton, Missouri (S.U.A.) că „De la Stettin pe Baltica la Trieste pe Adriatica o cortină de fier a căzut asupra continentului...”¹⁹. Discursul marca așadar începutul unei grave înrăutățiri în relațiile internaționale, și în principal între superputeri²⁰. Odată cu aceasta U.R.S.S. s-a erijat în rolul de „jandarm” al statelor din Europa de est și centrală, în care a întrevăzut, de fapt, o veritabilă zonă de securitate a sa. Orice mișcare de frondă a fost înăbușită violent, pe calea intervenției armate, ca de exemplu — Berlin (1953), Polonia și Ungaria (1956), Cehoslovacia (1968)²¹. Obsesia revizionismului în statele europene comuniste a fost însoțită de o masivă companie de epurări a unor lideri politici, în realitate pedepse dictate și executate la cererea Moscovei cu complicitatea partidelor comuniste locale. Astfel, au căzut pradă sub acuzația de „deviație”, „agenți ai titoisimului”, ai „imperialismului american”, între alții, Laszlo Rajk în Ungaria (1949), Rudolf Slansky în Cehoslovacia (1950—1954), Traiko Kostov în Bulgaria, Lucrețiu Pătrășcanu (1954) în România²².

Revoluția anticomunistă din 1956 din Ungaria a pus conducerilor comuniste problema stringentă a ancorării în *național*, a încercării de a afla o legitimare „istorică” prin realizarea unui iluzoriu „pact de alianță” cu masele populare. În același an, în cadrul unui raport secret la Congresul PCUS, Hrusciiov a demascât crimele din perioada guvernării lui Stalin, dar nu a avut curajul de a merge, în cadrul procesului de destalinizare, până la capăt. După o scurtă perioadă de respiro în cadrul consolidării regimurilor comuniste, după anii 60, Moscova a practicat o politică bicefală în planul relațiilor externe. Pe de o parte, a promovat „doctrina Brejnev”, a intervenției armate „în numele ajutorului frățesc”, de fapt, ridicând la rangul de politică oficială teoria suveranității limitate. Ea s-a vădit în modul cel mai clar în intervenția din 1968 împotriva „Primăverii de la Praga” și a fost urmată de transformarea U.R.S.S. într-o „fortăreață conservatoare”²³, fiind însoțită și de

19. Titu Georgescu, *op. cit.*, p. 43.

20. Vezi pe larg John L. Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War 1941—1947*, New York, 1972; L. E. Davis, *The Cold War Begins, Soviet-American Conflict over Eastern Europe*, Princeton, 1974; Hugh Thomas, *Armed Truce, The Beginnings of the Cold War 1945—1946*, New York, 1987; Randall B. Woods, Howard Jones, *Dawning of the Cold War, The U.S. Quest for Order*, Athens, 1991.

21. Vezi și Gerard Holden, *The Warsaw Pact, Soviet Security and Bloc Policies*, Oxford, 1989.

22. Gale Stokes, *From Stalinism...*, p. 68—77.

23. François Fejtő, ..., *op. cit.*, p. 17.

un control tot mai insistent asupra Europei răsăritene. În strânsă legătură cu aceasta, Moscova a susținut — sub masca „luptei antiimperialiste“ statele lumii a III-a, a activizat mișcările pacifiste și, pe ascuns, mișcările teroriste. Pe de altă parte, mai ales după semnarea în 1975 a Actului final al C.Ș.C.E. s-au intensificat legăturile economice și culturale cu statele occidentale.

Către jumătatea anilor '80 se constată o accelerare a cursului evenimentelor²⁴. După invazia sovietică în Afganistan (1979) s-a ajuns la o degradare rapidă a raporturilor între supraputeri. A contribuit la aceasta criza euromisilelor, eșuarea rundelor C.S.C.E. de la Belgrad, Madrid și Viena, doborârea în 1985 a unui avion de pasageri sud-coreean de către sovietici, evenimentele din Polonia — formarea sindicatului Solidaritatea, valul de greve și demonstrații populare. Introducerea în decembrie 1981, a legii marțiale în Polonia era, de fapt, o recunoaștere indirectă a rolului Solidarității. Evenimentele din Polonia au făcut pe unii teoreticieni și lideri politici din Europa răsăriteană să susțină necesitatea unor reforme și deschiderea către economia de piață.

Într-o astfel de atmosferă s-a impus la Kremlin figura liderului charismatic Mihail S. Gorbaciov. El venea la putere la finele unei perioade de criză a conducerii sovietice după stagnarea brejnevistă. În conformitate cu principiile *perestroikăi* și *glasnostului*, măsurile inițiate de Gorbaciov au dorit să remodeleze societatea sovietică în vechile tipare, dar ele au eșuat, ducând în final la prăbușirea statului multinațional sovietic. Recunoscând dreptul fiecărui popor din estul și centrul Europei de a-și decide singur soarta, Gorbaciov a adoptat practic un nou ton în relațiile internaționale.

Astfel, în pragul ultimului deceniu al secolului nostru se ajunsese la o anumită individualizare în lumea comunistă: 1) U.R.S.S. — evolua de la stagnarea de tip brejnevist la explozia politică din anii guvernării lui Gorbaciov; 2) R.D.G., Cehoslovacia, Polonia — state dezvoltate economic, cu un regim opresiv relativ, cu o puternică mișcare de dizidență și un rol pronunțat al bisericii; 3) Iugoslavia — un mozaic național, cu interesante experimente economice; 4) Ungaria și Bulgaria — încercări de reformare a sistemului economic și politic, cele mai pronunțate aparținând conducerii de la Budapesta; 5) România, Albania — state cu o creștere economică forțată și un regim represiv deosebit de dur.

Prima parte a anului 1989 a fost decisivă pentru frământările ce aveau să zguduie statele din centrul și răsăritul continentului nostru, anunțând prefacerile uriașe din a doua parte a anului²⁵.

În februarie mai mult de o mie de intelectuali cehoslovaci cereau eliberarea tuturor deținuților politici din țară, inclusiv a dramaturgului și dizidentului Vaclav Havel. R.P.D. Coreeană își rechemă ambasadorul

24. Vezi și Vladimir Tismăreanu, *Reinventing Politics Eastern Europe from Stalin to Havel*, New York, 1992; Michael R. Beschloss, Strobe Talbot, *At the Highest Levels, The inside story of the end of the Cold War*, New York, 1993.

25. Gale Stokes, *From Stalinism...*, p. 131—167; vezi și cea mai recentă lucrare a autorului *The Walls came tumbling down, The Collapse of Communism in Eastern Europe*, Oxford, 1993.

de la Budapesta pentru a protesta în legătură cu stabilirea de relații diplomatice între Ungaria și Coreea de Sud. La Budapesta, un comunicat oficial numea evenimentele din 1956 drept „o răscoală populară”, iar în presa opoziției poloneze se publicau noi știri despre masacrul de la Katyn. Primul ministru polonez Mieczyslaw Rakowski aprecia la Varșovia, o piesă a lui Havel și critica arestarea cunoscutului intelectual ceh. Tot acum, în schimb, autoritățile est-germane refuzau să permită distribuirea unor publicații sovietice, care conțineau un interviu cu liderul Solidarității din Polonia, Lech Walesa și reafirmau hotărârea partidului comunist de a menține monopolul puterii în domeniul politic și de a controla activitatea economică. La 4 aprilie guvernul de la Bonn își rechemă ambasadorul de la București, iar apoi Comunitatea Economică Europeană suspenda discuțiile cu România în urma repetatelor încălcări ale drepturilor omului de către guvernul român. În luna următoare dictatorul român Nicolae Ceaușescu propunea o reuniune de urgență a țărilor din tratatul de la Varșovia. În China autoritățile comuniste înăbușeau în sânge mișcările studențești pro-democratice în piața Tien-An-Men din Beijing, dând naștere la mari proteste internaționale. În vară Solidaritatea câștigă majoritatea absolută în alegerile parlamentare. Se forma primul guvern necomunist din Europa de răsărit de după anul 1945. Reacionând însă dur, în numele lui Nicolae Ceaușescu, în octombrie 1989, Ministrul de Externe de la București îi declara ambasadorului polonez că formarea acestui guvern „nu era doar o afacere internă a Poloniei, ci afecta pe de-a întregul Pactul de la Varșovia”²⁶.

În fapt, toate statele comuniste europene sufereau importante convulsii social-politice.

În *Albania*²⁷, condusă după moartea lui Enver Hodja de Ramiz Alia, una din țările europene cele mai izolate, aveau loc la finele anului 1989 multe tulburări și demonstrații la Shkodër. Ele aveau să continue în tot cursul anilor 1990—1991, când s-au înfăptuit reformele politice și economice, au apărut noi forțe politice.

Aflată sub o tradițională influență sovietică, *Bulgaria*²⁸ a cunoscut o importantă dezvoltare economică. Sub impactul ideilor gorbacioviste s-a intensificat lupta contra corupției, birocrăției și ineficienței. În 1989 situația economică s-a deteriorat însă, trecându-se și la o politică de asimilare a etnicilor turci, siliți în număr mare — 300 000 de persoane în iunie 1989 — să se refugieze în Turcia. La 9 noiembrie 1989 în cadrul unei plenare a partidului comunist, Tudor Jivkov, ce conducea Bulgaria din 1954, a fost înlocuit cu Petar Mladenov. Acesta a devenit apoi președinte al Bulgariei. Comuniștii și-au rebotezat partidul, devenit Partidul Socialist Bulgar, care a anunțat renunțarea la rolul conducător în societate. În anii 1990—1991 au avut loc noi transformări economice și politice.

26. „Gazeta Wyborcza”, 3 octombrie 1989.

27. Francois Fejtő..., *op. cit.*, p. 328—332.

28. *Ibidem*, p. 215—227 ; 305—312.

Cehoslovacia²⁹ a constituit unul din statele comuniste industrializate. În decembrie 1987 Milos Jakes a fost ales secretar general al partidului comunist, în locul lui Gustav Husak, devenit președinte al federației. Regimul comunist s-a prăbușit aici în cadrul unei „revoluții de catifea”. La 17 noiembrie 1989 un marș al studenților praghezi a fost respins de către forțele de represiune înainte de a pătrunde în Piața Wenceslas. Cu acest prilej, în ciocniri, și-a pierdut viața studentul Martin Smid. Peste două zile, poliția intervenea cu brutalitate la Praga. În aceeași zi, opoziția anticomunistă constituia Forumul Civic, care începea tratativele cu guvernul. La 24 noiembrie Havel, eliberat, vorbea la Praga, iar Alexander Dubcek, eroul din 1968³⁰, se adresa mulțimii la Bratislava. Jakes demisiona de la conducerea partidului și era urmat de Karel Urbanec. La 27 noiembrie țara era paralizată de o grevă generală și, doar peste câteva zile, sub o uriașă presiune populară, Adunarea federală decidea abolirea rolului conducător al partidului comunist. Primul guvern necomunist era constituit de la 10 decembrie și era condus de Marian Calfa. Președintele Husak demisiona în aceeași zi din înalta funcție de stat. La finele lunii Dubcek era ales președinte al parlamentului, iar Havel, șef al statului.

Regimul polițienesc din R. D. Germană³¹, întărit cu precădere în perioada guvernării lui Erich Honecker, s-a străduit să cenzureze mereu toate informațiile privind schimbările din Uniunea Sovietică, de după venirea la putere a lui Gorbaciov. În vara lui 1989 mii de cetățeni est-germani s-au refugiat la ambasadere R.F.G. din Budapesta, Praga, Varșovia, cerând azil politic. La 11 septembrie Ungaria a permis tranzitul refugiaților est-germani, deschizând frontiera sa cu Austria. Concomitent au început mari demonstrații populare la Dresda, Leipzig și Berlin. Biserica Sf. Nikolai din Leipzig a devenit un centru al rezistenței anti-comuniste, mai ales, după ce, încă din primăvara aceluiași an, fusese dezvăluită lumii întregi uriașa fraudă electorală cu prilejul alegerilor locale. La 6 octombrie sosea la Berlin Mihail Gorbaciov, pentru a lua parte la festivitățile organizate cu prilejul aniversării a 40 de ani de la proclamarea R.D.G. În ziua următoare sute de mii de cetățeni protestau la Berlin și Leipzig. Sub uriașă presiune a maselor populare Honecker a demisionat la 18 octombrie, fiind înlocuit cu Egon Krenz. Demonstrațiile și protestele au continuat cu intensitate, fiind animate mai ales de Noul Forum, principala grupare de opoziție. Se cerea introducerea de reforme și respectarea drepturilor omului. În fața uriașului val de protest popular, la 9 noiembrie Zidul Berlinului — simbol rușinos al divizării națiunii germane și al Războiului Rece — a fost deschis. Peste trei săptămâni, în condițiile formării unui nou guvern la Berlin, cancelarul Helmut Kohl a propus confederarea celor două state germane.

29. *Ibidem*, p. 290—302.

30. Vezi pe larg William Shawcross, *Dubcek*, New York, 1990.

31. Francois Fejtő..., *op. cit.*, p. 198—203 ; 275—289.

*Statul polonez*³² era cel mai pregătit pentru mari transformări economice și politice. Apariția și consolidarea sindicatului Solidarității în vara anului 1980, a catalizat criza regimului comunist în această țară. În ciuda proclamării legii marțiale în decembrie 1981 și a persecuțiilor la care au fost supuși liderii opoziției, a continuat să activeze o puternică mișcare anticomunistă în clandestinitate — peste 150 de ziare și reviste, un comitet temporar de organizare al Solidarității ș.a. De fapt, încă în ianuarie 1981 Solidaritatea număra 10 milioane de membrii. Un rol important în sprijinirea luptei de rezistență l-au avut cercurile din jurul Papei și în general, biserica romano-catolică³³. În 1989 au debutat discuțiile la masa rotundă între autoritățile comuniste, syndicate și biserică. În urma primelor alegeri libere din iunie 1989, la 24 august aceluiași an s-a format guvernul Tadeusz Mazowiecki, care a inițiat numeroase măsuri în vederea trecerii la economia de piață.

Scenă a unor interesante reforme economice încă din anii '70, *Ungaria*³⁴ a pășit rapid pe calea unor importante restructurări. În martie 1989 a avut loc la Budapesta o mare demonstrație cerându-se retragerea trupelor sovietice și alegeri libere. La 2 mai guvernul a decis înlăturarea fortificațiilor de la frontiera cu Austria. În toamnă au început tratativele între guvern și opoziție. Ultimul congres al partidului comunist decidea la 7 octombrie 1989 transformarea sa în partid socialist și renunțarea la rolul său conducător în societate.

Iugoslavia și Uniunea Sovietică au reprezentat cazuri tipice de state organizate pe principiile unei federații, cu toate problemele inerente acestora în cadrul regimului comunist. Moartea lui Iosip Broz Tito în 1980 a grăbit criza statului iugoslav, măcinat de numeroase probleme etnice. Ea a apărut în anii 1990—1991, odată cu primele alegeri libere și proclamarea independenței unor foste republici — Croația, Slovenia, Macedonia, Bosnia-Herțegovina. Serbia și Muntenegru au rămas în continuare în cadrul unei federații. Interesele acestor state, alimentate de pasiuni ultra-naționaliste au dus la un sângeros război civil, ce continuă și astăzi. În U.R.S.S. a trebuit să aibă loc puciul din august 1991 pentru a marca sfârșitul guvernării lui Gorbaciov și a grăbi dezmembrarea imperiului. Pe ruinele sale a apărut *Confederația Statelor Independente*.

Prăbușirea comunismului la finele deceniului trecut a marcat, fără îndoială, victoria democrației liberale de tip occidental, a permis organizarea unor regimuri pluripartidiste, a deschis drumul către economia de piață. În același timp, însă, după 1990, am asistat la explozia naționalismelor în fostul imperiu sovietic, dar și în Iugoslavia — creindu-se un nou focar de război chiar pe continentul nostru. A continuat să se

32. *Ibidem*, p. 151—174 ; 253—264.

33. Gale Stokes, *From Stalinism...*, p. 209—213 ; *A Documentary History of Communism*, Ed. by Robert Robert V. Daniels, University Press of New England, 1984, p. 420—425.

34. Francois Fejtő..., *op. cit.*, p. 175—187 ; 265—274.

afirme populismul, cu efecte perfect derutante pentru marea masă a electoratului est-european. Totodată se desfășoară o luptă acerbă pentru rezolvarea problemelor economice grave, pentru decomunizare și fondarea societății civile. Noua configurație a relațiilor internaționale a fost marcată adânc de unificarea Germaniei, dispariția Uniunii Sovietice și constituirea Confederației Statelor Independente — scenă a rivalității dintre Rusia și Ucraina, războiul civil devastator din Iugoslavia, eforturile S.U.A. de a se impune drept cea mai mare putere a lumii, consecințele tratatului de la Maastricht și punerea bazelor unei comunități europene solide.

Și, totuși, dincolo de toate aceste realități, continuă să domine problema centrală — *comunismul a fost cosmetizat sau a pierit cu totul?* O recentă dezbatere organizată la Muzeul Țăranului Român de la București avea drept subiect de dezbatere: *După trei ani: memorie și uitare. Unde ne aflăm pe drumul despărțirii de comunism?* Astfel, nu putem să ocolim câteva întrebări care pasionează pe analiști și politologi, și anume: a dispărut comunismul ca ideologie sau doar de la nivelul simțului comun?; ce legătură există între comunism și populism?; care va fi traiectoria liderilor politici proveniți din vechile structuri de putere — F. Tudjman, E. Kucean, L. Kravciuk, B. Elțin, și care acum sunt conducători de state?, în ce măsură *reforma, statul de drept și drepturile omului* își află reflectarea în realitățile post-1989 ale Europei de răsărit și centrale?

Răspunsuri greu de pronunțat într-un moment istoric atât de complex, în care popoarele trebuie să-și definească prin efortul propriu drumul de urmat și să-și atingă țelurile propuse. Oricum evenimentele din 1989—1990 au demonstrat, încă o dată dorința de libertate a popoarelor, au marcat decisiv istoria omenirii la începutul unui nou mileniu.